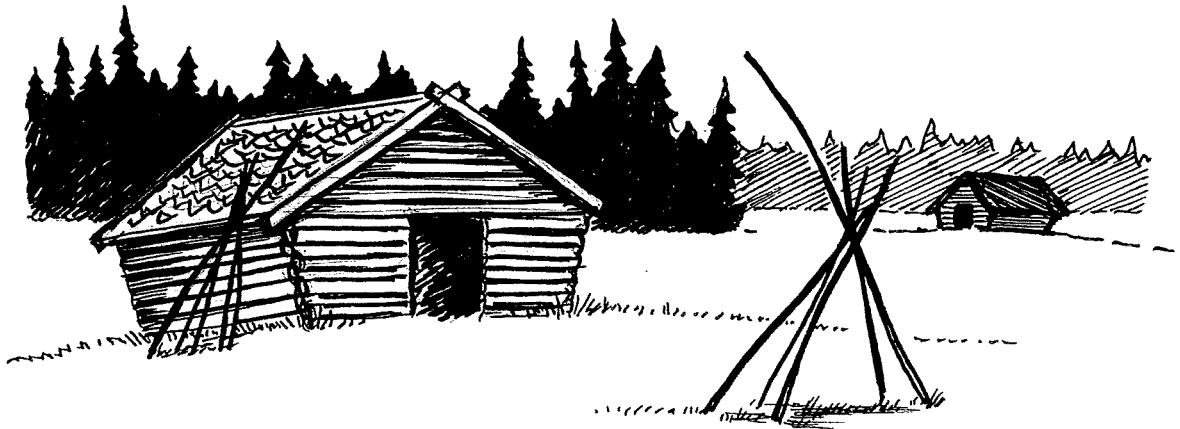


# Subarktiskt Ängsbruk - Myrslåtter



Essäuppgift i Skogshistoria vt 1994

**Niklas Lindberg Jk 90/94**

## MYRSLÅTTER

### Betydelse för kolonisationen av Lappland

Under 1600-talet började statsmakterna på allvar intressera sig för de svenska lappmarkerna. Man önskade en kolonisation av den norrländska ödemarken i form av fasta skattehemman som enligt ett beslut från 1749 dock befriades från skatt de första 15-40 åren vilket skulle utgöra en uppmuntran. Dessutom ville man säkra tillgången på arbetskraft vid de upptäckta lappländska gruvorna och bygga upp stödjepunkter i form av bosättningar längs bruksvägarna. Man ansåg också att det var viktigt ur försvarspolitiska skäl med en kolonisation. Det var dock först under 1800-talet som nybyggesverksamheten kom igång på allvar.

De naturliga ängsmarkerna (i allmänhet olika kärr- och myrtyper) var lapplandskolonisternas främsta naturtillgång. Eftersom boskapsskötseln snabbt blev den viktigaste näringen bildade ängarnas foderproduktion det näringsekonomiska underlaget. De var därför avgörande för nybyggarnas val av boplats.

Vid insynning av ett nybygge i lappmarkerna bestod synenämndens arbete till största delen av att uppskatta slätterängarnas avkastningsförmåga. Som slätterängar betraktades alla ytor med brukbar naturlig fodervegetation vilka reserverades för vinterhushållningen.

Arealbeteckningen var skrindland och innebar en slätterareal avkastande en skrinda hö årligen. Eftersom ängarnas avkastningsförmåga varierade en hel del beroende bl a på nyttjandets intensitet (skördeintervall) och myrtyp innebar detta inget absolut arealmått. Dessutom var det en approximering baserad på erfarenheter och inga direkta mätningar, vilket medförde att den verkliga avkastningen kunde vara både bättre eller sämre än beräknat. Man utgick oftast från att en nybyggare skulle hålla en häst och fyra kor över vintern och en ko ansågs normalt förtära 6-8 skrindor hö på en vinter. Denna djurbesättning behövde således ca 30 skrindland slättermark för sin vinterförsörjning.

På grund av ökande konkurrens om nybyggesmärken tilldelades de senare anlagda nybyggena mindre arealer än de tidigast etablerade. I Pite Lappmark kunde nybyggenas tilldelningar variera mellan 30 och 100 skrindland slättermark. Dessa blev genast enskild egendom.

Nybyggarna strävade efter att få så stora slättermarker som möjligt medan synenämnden ville reservera så mycket som möjligt åt framtida nybyggen. Om syningen visade att nybygget inte kunde tilldelas ett minimikrav på ca 30 skrindland slättermark inom rimligt avstånd innebar detta oftast att Kunglig Majestäts Befallningshavande avslog nybyggesansökan. Svårigheter att finna tillräckligt många och goda slättermyrar kunde därmed medföra att nybyggen helt eller delvis kom att saknas över stora områden, t ex i Pite, Byske och Skellefte älvdalar.

Konkurrensen om ängarna hårdnade allteftersom fler nybyggen grundades och befolkningen ökade. Tillsammans med den ibland knappa avkastningen per ytenhet framtvängde detta olika typer av åtgärder såsom sjösänkningar och myrdikningar samt avkastningsökande bevattningssystem såsom dammängar och översilningar (dessa metoder beskrivs mera ingående i en annan essäuppgift). Skördesteoringar på upp till 9 ggr normalskörden finns belagda även om en fördubbling var det normala. Socknar med stor bebyggelsestäthet införde ofta bevattningssystem i ett tidigare skede än de glesare befolkade.

Myrslätterbruket avtog i Norden snabbt efter krigen och ersattes mer och mer av foderodling. Ställvis bedrevs det dock till slutet av 50-talet och i undantagsfall ännu längre. Detta t ex i Norrbotten där myrhö fortfarande i viss utsträckning används till stödutfodring av renar.

### **Konflikter mellan nybyggare och samer**

Konflikter mellan samer och nybyggare ifråga om betesutnyttjande förekom emellanåt men var i allmänhet mindre frekventa än motsvarande gällande fiskerättigheter. Dessutom åtnjöt samerna ett relativt gott rättsskydd.

Samerna var från början helt befriade från ersättningsplikt om nybyggarnas slagna hö på hässjor och i lador inte sköttes och inhägnades på rätt sätt. I sådana fall fick nybyggarna skylla sig själva om betande renar förstörde höskörden.

Däremot kunde de i ett senare skede delgivas vite om de vallat renarna oaktsamt så att trampskador på slätterängarna uppkommit sommartid. Detta visade sig traktvis orsaka orimligt stora krav på samerna eftersom nästan varenda bäck och myr inom stora områden användes till slättermarker varför detta inte alltid efterlevdes. Samerna var dock inte speciellt missgynnade vid eventuella rättsprocesser och i flera av de tvister som förekom fälldes opartiskt nog både nybyggare och samer för försummelse. Nybyggarna för att de slarvat med inhägnader av hässjor och samerna för slarv vid renvallningen. Förslag framlades om tvång för nybyggarna att hägna också nybyggesängarna men de gick inte igenom.

### **Skördemetoder**

Det var inte ovanligt att man hämtade vinterfoder upp till 20-30 km från gården.

Myrmarker på ännu längre avstånd från nybyggena och av sämre kvalitet användes istället till lösdjursbete sommartid.

Slättermyrar längre söderut var i allmänhet belägna på skogsallmänningar tillhöriga byalagen och de utnyttjades gemensamt till skillnad från lappmarkernas nybyggesängar. Lustiga sedvänjor gällde slättern av älv- och sjöraningar på vissa håll. Ibland förekom kapploppningar eller kapprodder till slätterområdet och den som kom först fram fick ta den bästa delen. På andra håll skördades höet gemensamt och delades i jämna lotter mellan delägarna. På ytterligare andra håll delades myrarna upp i något som liknade tegsskiften efter hemmanen.

På ställen där fuktälskande Carex-arter utgjorde höet vadade man på sina ställen ut i ibland meterdjupt vatten och slog höet. På andra ställen där vattenståndsamplituderna var betydande t ex i älvdalarna inväntade man sensommarens lågvatten då man kunde gå torrskodd på älvbotten vid slättern. Emellertid fick så sent skördat hö ett försämrat näringsvärde. Myrslättern användes ibland som en reservtillgång som först slogs sedan man bärgat skörden på den odlade ängen.

Bärgningen av slätterhöet skedde i de fall då slättermarken låg nära gården genom att höet transporterades till gården för att torkas på hässja och läggas i lada. I annat fall torkades höet på marken och sattes på vinterhässja.

På många håll i Norrland stackades myrhöet istället för att hässjas. När odlat och sått hö senare började användas övergick man till hässjning eftersom detta hö var tyngre och behövde torkas noggrannare.

I Härjedalen och Jämtland lades kortstråigt myrhö i stackar eller hässjor för att torka och täcktes sedan med vitmossearter. Dessa skyddade dels höet från att blåsa bort och dels mot regnvattnets inträngande i höet. Till vintern kördes så höet sedan hem. Långstråigt myrhö lades i s.k. starrgolv (en speciell slags hässjor) som låg 1-2 dm över myrytan och hindrade höet från att blötas ned av det på hösten stigande vattnet.

### **Fräkenslätter**

Fräken ansågs på många håll som mycket begärlig kreatursföda. Speciella tillvägagångssätt begagnades vid skörd av denna och här nämns främst fräkenslätter av båtlag som bedrevs på i stort sett samma sätt i hela norra Sverige. Fräken skördades i regel senare än starren, i augusti-september, eftersom för varmt vatten skadade de avskurna fräkenplantorna så att de inte återkom följande år.

Båten roddes och släpade efter sig en speciell fräkenlie som skar av fräkenstråna vid sjöbotten. De avskurna fräkenstråna flöt upp på ytan och där kunde båtar med sammankopplade träbommar efter sig skjuta fräkenmassan i land. Väl på land sattes den på hässjor och torkade där snabbt på ca 10 dagar. Fräkenhöet kördes inte hem i sträng köld eftersom stråna då bröts sönder i små stycken eller pinnar. I andra fall vadade man ut på sjöbotten och slog fräkenstråna, i många fall när vattenståndet var speciellt lågt.

I ännu äldre tider användes ytterligare en speciell skördemetod för fräken. På vintern gick man ut på isen med en speciell fräkenkräkla, ett slags lång stång med ett kors längst ut. Stången fördes ner i sjöbotten och vreds runt så att fräkenrötterna fastnade i stångens kors och kunde dras upp med medföljande fräkenstrån. Den fräken som skördades frös man sedan ner och lagrade som djurfoder (både rötter och strån).

### **Byggnader**

Nackdelen med höstacken var att höet där utsattes för skaderisker av tex regn om bara delar av höet togs ner. Hölador blev därför en nödvändighet för långtidslagring. I Norrbotten och norra Västerbotten förekommer främst på naturängsmarker en speciell typ av timrade lador med nedtill inåtlutande väggar. Detta utseende bidrog till att höet hindrades från att packa ihop sig alltför hårt. Speciellt för myrhöet var detta viktigt då det pga den korta sommaren i norr ibland inte blev bärgat i torraste skick. Då det var viktigt med genomluftning och stockarna i ladan därför timrades glest gjorde väggens lutning att regnet hade svårare att söka sig in mellan stockarna.

I delar av lappmarkerna, t ex Pite Lappmark, förekom s. k. slätterfäbodrar. Dessa lades vid slätterängar på stort avstånd från bostaden eftersom man då kunde övernatta där och inte förlora viktig arbetstid på färder till och från bostaden varje morgon och kväll. Oftast var det fråga om mindre slätterkojor vid ängarna men när ängarna ibland bildade större komplex utvaldes en central plats där man uppförde stugor och fähus och vistades under slätterna.

### Litteratur

Bylund, E. (1956). Koloniseringen av Pite Lappmark t.o.m år 1867. Uppsala Universitets Geografiska Institution, Uppsala.

Frödin, J. (1952). Skogar och myrar i norra Sverige i deras funktioner som betesmark och slåtter. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Oslo.

Moen, A. (1989). Slåttermyr. Biotoper i det nordiska kulturlandskapet. Rapport - Naturvårdsverket nr 3556, s 145-162. Solna.

Westerberg, S. & Lundin, K. (1991). Naturliga slåtter och betesmarker - Norrbottens län. Rapportserie - Länsstyrelsen i Norrbottens Län nr 7. Luleå.